

Válság egykor és ma

Szerkesztette
Ördögh Tibor

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Válság egykor és ma
IV. Balkán-konferencia

Vákát

Válság egykor és ma

IV. Balkán-konferencia

Szerkesztette

Ördögh Tibor

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

Szerzők
Ármás Julianna
Horváth László
Juhász József
Lajos Máté
Lőrinczné Bencze Edit
Makai József
Németh Ferenc
Novoszáth Péter
Perényi Bálint
Pintér Attila
Szabó Mátyás
Teszary Miklós

Szakmai lektor
Reményi Péter

A kézirat lezárásának időpontja: 2022. január 31.

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Pordány Katalin
Olvasószerkesztő: Kalcsics Ildikó
Korrektor: Szabó Ilse
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-963-531-895-7 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-900-8 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-905-3 (ePub)

© A szerkesztő, 2023
© A szerzők, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

Tartalom

<i>Előszó</i>	9
Ármás Julianna: Az albán identitás rétegei: úton a koszovói identitás felé?	11
Bevezetés	11
Mi az identitás?	12
Miért marad homályos a koszovói identitás?	19
Konklúzió	25
Felhasznált irodalom	26
Horváth László: Történelmi vagy politikai? – A magyar–szerb megbékélési folyamat kérdőjelei	29
A magyar–szerb ellentétek újbóli kiéleződése (1920–1941)	29
A Délvidék ismét magyar fennhatóság alatt (1941–1944)	30
A magyar közigazgatás alatt elszenvedett vélt vagy valós sérelmek megtorlása (1944–1945)	32
A rendszerváltozás utáni első kísérletek a közös múltfeltárára (1990–2009)	36
Új fejezet nyílik a magyar–szerb kapcsolatok történetében (2009-től napjainkig)	39
Történelmi vagy politikai?	43
Felhasznált irodalom	47
Juhász József: A konföderatív Jugoszlávia koncepciója	51
Esélyek és kétségek a konföderációs előzmények és trendek fényében	51
Az átszervezést célzó 1990–91-es javaslatok	58
Konklúzió	63
Felhasznált irodalom	64
Lajos Máté: Kemény Gábor nyilas külügyminiszter zágrábi útja	67
Bevezetés	67
Az usztasa és a hungarista mozgalom	67
Az usztasa-nyilas kapcsolatok 1945 februárjáig	69
A nyilas delegáció Zágráiban	74
Kitekintés	81
Felhasznált irodalom	82
Lőrinczné Bencze Edit: A Covid-válság kezelésének főbb aspektusai Horvátországban	85
Horvátország sérülékenysége – a nyugat-balkáni állam a Covid-válság előtt	85
Horvátország 2020-ban, a Covid-válság kitörésének évében	88
A horvát válságkezelés sajátosságai	90

A horvát makrogazdasági mutatók a válság idején és a kormányzat gazdasági válságkezelő intézkedései	93
Összegzés	100
Felhasznált irodalom	100
Makai József: Szerbia: a zöldek felemelkedése és bizonytalan sikere	105
Bevezetés	105
A tüntetés éve	106
Alkalmi szövetségek	113
Felhasznált irodalom	118
Németh Ferenc: Versenyfutás az albánok kegyeiért? – A Rama–Kurti-viszonyrendszer elemzése	125
Bevezetés	125
Aleksandar Vučić regionális aspirációi	126
Az albán regionális törekvések háttere	128
A Rama–Kurti-viszony	131
Ki a versenyfutás valódi nyertese?	136
Felhasznált irodalom	137
Novoszáth Péter: Hogyan hat a légi közlekedés fejlődése a Balkán európai integrációjára?	143
Bevezetés	143
Nyugat-Balkán: gazdasági és beruházási terv a gazdasági fellendülés és konvergencia elősegítésére	144
A nyugat-balkáni országok légi közlekedési piacának fő jellemzői	147
A légi közlekedési infrastruktúra versenyképessége a Nyugat-Balkán országaiban	151
Légi összeköttetési index Európában	153
Hogyan mozdíthatják elő a fapados légitársaságok a mobilitást és az integrációt?	155
Következtetések azokról a csatornákról, amelyeken keresztül a diszkont-légitársaságok elősegítik a mobilitást és az integrációt Európában	162
Felhasznált irodalom	163
Perényi Bálint: Adalékok az Államtudományi Intézet szerepéhez a két világháború közötti magyar geopolitikában – Fekete Lajos jugoszláv referens	167
Az Államtudományi Intézet	167
Fekete Lajos jugoszláv referens rövid életműve	170
A jugoszláviai magyarság helyzete Fekete Lajos publikációs tevékenységének tükrében	170

Fekete Lajos írásai tudománytörténeti szempontból	173
Konklúzió	175
Felhasznált irodalom	176
Pintér Attila: Szerbia külpolitikája a koronavírus-járvány árnyékában	179
Bevezetés	179
Az EU-csatlakozási folyamat	179
Kihívások Szerbia előtt, a legfőbb külső hatalmak és Szerbia kapcsolatai	181
Vakcinadiplomácia	189
Szerbia gazdasági helyzete	190
Kétoldalú kapcsolatok	192
Konklúzió	195
Felhasznált irodalom	195
Szabó Mátyás: Az Európai Duna-bizottság jogállása és al-dunai tevékenysége (1856–1918)	197
Bevezetés	197
Az EDB jogállása és szervezete	200
Az EDB tevékenysége	208
Összegzés	209
Felhasznált irodalom	212
Teszary Miklós: Az egyházügyi törvény Montenegróban	215
Bevezetés	215
Montenegró politikai térképe	216
Szerb–montenegrói identitás	217
Történelmi előzmények	219
A Montenegrói Ortodox Egyház	221
A törvény benyújtásának körülményei	223
A tervezet fogadtatása, indoklása	225
Következmények	227
Felhasznált irodalom	229
<i>A kötet szerzői</i>	231

Vákát

Előszó

A Nemzeti Közszolgálati Egyetemen 2021. november 19-én megtartott IV. Balkán-konferenciánk a válságokkal kapcsolatban várta a térséggel foglalkozó kutatók előadásait. A Balkán történelmét válságok sora jellemezte az elmúlt évszázadokban, ezek között politikai, gazdasági, társadalmi és legutóbb egészségügyi próbatételek sora jelent meg. A hidegháború idején a nemzetközi térben betöltött szerepét állandó kihívások érték, és a belső legitimitáció megújítása is folyamatosan kényszerhelyzetbe hozta. A háborúk soha nem látott problémákhoz vezettek, amelyek kezelése napjainkban is tart, gondoljunk akár a határok rendezetlenségére, a társadalmi feszültségekre vagy a menekültek helyzetének megoldatlanságára. A gazdasági felzárkózás állandó kihívást jelent a kormányok számára, amelyben több-kevesebb sikert értek el az országok vezetői. A legutolsó kihívást a Covid-19-világjárvány jelentette, amelyben szintén eltérő reakciók születtek a politikusok részéről, így eltérő következményekkel is kellett megküzdeniük.

Összesen huszonkilenc előadás hangzott el öt szekcióban, ami jelzi a régióval foglalkozó kutatók számának gyarapodását. Teret kapott a koronavírus-világjárvány kezelése kapcsán felmerülő állami válságintézkedések elemzése, a régió külpolitikájának alakulása a jelenség következtében vagy a külpolitikai semlegesség 21. századi értelmezése. A gazdasági kérdéseket érintő szekcióban az iszlám pénzügyek térhódításáról, a felzárkózásról és a kiaknázandó lehetőségekről számoltak be a kutatók. Az elmúlt évek legérzékenyebb eseményeit két kis-állam okozta, így a montenegrói egyházügyi törvény, illetve a koszovói kérdések önálló szekciót alkottak. A történelemszekció keretében olyan politikatörténeti előadások hangzottak el, amelyek az Európai Duna-bizottság, az Államtudományi Intézet, Kemény Gábor külügyminiszter látogatása, a jugoszláv föderáció reformja és a szövetségi állam széthullása köré épültek fel. Az aktualitásokat bemutató részben pedig demográfiai jelenségekkel, a magyar–szerb kapcsolatok fejlődésével és választási kérdésekkel foglalkoztak előadóink.

Jelen kötetben az elhangzott előadások közül tizenhárom adunk közre tanulmány formájában, így Ármás Julianna az albán identitás rétegeit, Horváth László a magyar–szerb megbékélési folyamatot, Juhász József a jugoszláv konföderatív modellt ismerteti. Lajos Máté Kemény Gábor nyilas külügyminiszter zágrábi útjának hátterét, Lőrinczné Bencze Edit a Covid-válság horvátországi kezelésének főbb aspektusait járja körül, Makai József a szerbiai zöldpártok fejlődését elemzi a közelmúlt tüntetési alapján. Németh Ferenc a Rama–Kurti-harc

háttérét, míg Novoszáth Péter a légiutas-forgalommal kapcsolatos kutatását mutatja be. Perényi Bálint egy ritkán kutatott területre világít rá, nevezetesen az Államtudományi Intézet jugoszláv referensének, Fekete Lajosnak a munkásságára, Pintér Attila pedig a szerb külpolitika járványidőszakban tett lépéseit vizsgálja. Szabó Mátyás az Európai Duna-bizottság működéséről készített összegző munkát, Teszáry Miklós pedig a montenegrói egyházügyi törvénytette tanulmánya tárgyává.

A szerkesztő

Ármás Julianna

Az albán identitás rétegei: úton a koszovói identitás felé?

Bevezetés

A koszovói identitás kérdését már az állam függetlenségének deklarálása előtt is figyelem kísérte – a 2008-as kikiáltás óta pedig kifejezetten hangsúlyos területté vált. Ugyanakkor a témakör rendkívül érzékeny, nem véletlenül nyilatkoztak koszovói döntéshozók is úgy, hogy az albán identitástól elkülönülő koszovói identitás nem létezik.¹ Ez abból a megfontolásból adódik, hogy a saját identitás igénylése káros lehet Koszovó függetlenségének elismerésére.² A kérdést tovább árnyalja, hogy az identitás koncepciója tovább tagolható, így modell függvényében megkülönböztethetünk nemzeti, politikai és akár nemzetek feletti identitást is. Az albán identitáson belül mindhárom szint értelmezhető, ahol a különböző államokban élő albánság nemzeti identitása megegyezik, a politikai identitásuk eltérő, míg a nemzetek feletti identitást ismét mindannyian osztják. Megfogalmazódik a probléma: mely szintre sorolható a koszovói albánság hovatartozása?

Jelen kutatás az albán identitás rétegeinek értelmezése után a koszovói nemzeti identitás kialakulásának lehetőségét vizsgálja az ontológiai biztonság elméleti keretének segítségével. Az identitás különböző szintjeinek funkcióit nézve a fiatal állam esetében a politikai identitás építése a lényeges a végrehajtó hatalom legitimációjának érdekében, ugyanakkor a függetlenedésért folytatott küzdelem már a nemzeti ébredés lényegi elemének tekinthető. A koszovói identitás kérdése megosztó, így korai lenne szilárd nemzeti identitás létét állítani, különösen úgy, hogy a Szerbia relációjában fenntartott konfliktusos helyzet jelentette ontológiai biztonság a szerbek ellenében megfogalmazott albán nemzeti identitást konzerválja.

¹ Dan Bilefsky: *A Difficult Question for Kosovars: Who Are We?* *The New York Times*, 2007. december 9.

² Dorian Jano: *Kosovar Multi-Layer Identity: What Is the Same, Different and in Common with the Albanian Identity.* *Journal of European and International Affairs*, 1. (2013), 1. 27–40.

Mi az identitás?

Az albán identitás rétegeinek vizsgálatához először szükséges lefektetni, mit értünk identitás alatt. Ma már számos definíciós keret áll rendelkezésünkre, azonban terjedelmi okokból a különböző megközelítések ismertetésétől eltekintve a konstruktivisták általánosan használt koncepcióját alkalmazzuk. Szociálpszichológiai megközelítésük szerint az identitás arra az énképre vonatkozik, amellyel a szereplők rendelkeznek. Ezek az énképek a többi szereplőhöz fűződő viszony során jönnek létre, ennek értelmében állandóan fejlődnek, változnak, azaz az identitás nem állandó. Mivel megközelítésük szerint az identitás társadalmilag konstruált, jelentését a közmegegyezés határozza meg. Egy állam vagy nemzet identitása ugyanakkor már összetettebb, hiszen az egyénekből közösség jön létre. Nemzeti identitásról akkor tudunk beszélni, ha a csoporttagok egymásról és a külvilágról is közös meggyőződéssel rendelkeznek, és értékeik, normáik összessége szimbolikus jelentést biztosít az adott közösségnek azáltal, hogy egyszerre erősíti a közösséghez tartozást és az önmeghatározást is.³

Az identitás komplexitásának szemléltetésére Dorian Jano – Medrano és Gutiérrez⁴ nyomán – az egymásba ágyazott (*nested/embedded*) vagy több-rétegű (*multi-layered*) identitások modelljét alkalmazza. A koncepció szerint az identitás különböző rétegeit vizsgáljuk, ahol a rétegek akár önálló identitásként is működhetnek, de nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Első szintre helyezi a nemzeti identitást, másodikra a politikait, míg harmadikra a nemzetek feletti (*supra-state identity*) identitást. A politikai identitás alapja az állam lesz, mint politikai egység, amely közös politikai-gazdasági jogokat és kötelezettségeket jelent a területén élő állampolgárainak, lényegében a francia modellt alkalmazva. A nemzetek feletti identitás alatt egy tágabb politikai közösséghez való tartozást értünk, például az Európai Unióhoz, ami további politikai, gazdasági, társadalmi érdekeket és értékeket biztosít az összes tagnak. A modell szerint míg az albánság nemzeti identitása közös, a különböző nemzetállamokban élő albánok politikai identitása különböző, de a nemzetek feletti identitásuk újfent

³ Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris, 2009. 378–379.

⁴ Juan Díez Medrano – Paula Gutiérrez: *Nested Identities: National and European Identity in Spain*. *Ethnic and Racial Studies*, 24. (2010), 5. 753–778.

megegyezik.⁵ Jelen elemzésben az első két szinttel foglalkozunk, a nemzetek feletti identitás kérdése nem része a dolgozatnak.

Az albán nemzeti és politikai identitás

Az albán identitás kialakulására legjobban az nyomta rá a bélyegét, hogy a Balkán albánsága sosem élt egy saját, önálló államban, és az albán lakosság több mint fele ma is az albán nemzetállamon kívül él. A problémát tovább fokozza, hogy nincs egy olyan kulturális vagy – az albánság vallási megosztottságából eredően – vallási központ, amely az identitáskonstrukció motorja lehetett volna. Az albánoknak hozzávetőlegesen 80 százaléka a muszlim vallást követi, de Észak-Albániában élnek római katolikusok és Dél-Albániában ortodox keresztények is. Pashko Vasa 19. századi katolikus író úgy fogalmaz, hogy „az albánok vallása az albánság”,⁶ utalva arra, hogy míg a többi balkáni népnél a vallás lehet alapja az identitásnak, az albánok esetében erre nincs lehetőség. Ennek megfelelően a vallás másodlagos szerepet tölt be az albán identításban, és inkább a szekularizmus jellemzi általánosságban a lakosságot. Nagy részük muszlim háttérű, bár nehéz pontos adatot közölni a vallásgyakorlók arányáról. Ehhez hozzájárult egyrészt, hogy Enver Hoxha az első ateista államnak kiáltotta ki Albániát, másrészt gyakoriak a vegyes házasságok is.⁷ Csupán az albán nyelv közös, amely az indoeurópai nyelvcsalád egyik önálló ága, így az albán az egyetlen rokon nélküli nép a Nyugat-Balkánon.

A Balkán-félszigeten a nemzeti identitással kapcsolatos narratívák a 19. század végén váltak dominánssá, miközben zajlott az Oszmán Birodalom dezintegrációja és a félsziget felszabadítása az ötszáz éves török uralom alól. A különböző nacionalista mozgalmaknak saját identitásuk védelme lett a prioritás, hiszen a török megszállás után elérhető cél lett a nemzeti szuverenitás és a nemzetállami lét. Az albán nemzeti ébredés a többi balkáni néphez képest ugyanakkor később indult csak meg: az oszmán uralom alatt az albánság számottevő része áttért az iszlámra – ami jelentős fejlődést is hozott –, így nem rendelkeztek saját nemzeti egyházzal, mint a szerbség. Montenegró és Szerbia mint független

⁵ Jano (2013): i. m.

⁶ Pashko Vasa: *Oh Albania, Poor Albania. Albanian Literature.*

⁷ Tim Judah: *Kosovo. What Everyone Needs to Know.* Oxford, Oxford University Press, 2008. 8–9.

államok 1878-as nemzetközi elismerése adta meg a jelet az albán nacionalista mozgalmaknak, amelyek elsősorban a szerb és a görög expanzionizmus ellen és nem az Oszmán Birodalommal szemben kívántak fellépni. Inkább azonosították magukat az albánok a régióval, ahol éltek, vagy a konstantinápolyi központtal, míg egymással kevésbé volt bárminemű kötelékük a nyelven kívül. Az 1912–13-as Balkán-háborúkkal a félsziget albánsága végleg szétdarabolódott, ami még inkább ösztönözte az albán nemzeti identitás megalapozását.⁸

Az albán nemzeti identitás konstruálásához szükséges volt elsősorban a történelmi kontinuitás megfogalmazása és a nemzeti hősök megformálása a közös nyelv mellé. Így honosodott meg az albán eredetmítosz, miszerint az albánok az illír törzsek leszármazottai, akik már a rómaiak előtt, az i. e. 6–5. században a Balkán-félszigeten éltek, s ennél fogva a szláv törzseket is jócskán megelőzték, mivel azok csak az i. sz. 7. században érkeztek.⁹ Mivel az oszmán korban erőteljes volt az albánok körében az asszimiláció, az albán nemzetépítés során kidolgozták a törökverő hős, Szkander bég figuráját, hogy a meggyengült nyelvi kötődésen túl más közös pont is legyen.¹⁰ Szkander bég hasonló szerepet tölt be az albánoknál, mint Lázár herceg vagy a Nemanjić-dinasztia a szerbek körében. Egy olyan középkori hős, akivel – ellentmondásos volta ellenére – az egész albánság azonosítani tudja magát, és aki a 19. századi nacionalizmusok korában azt is jól szemléltette, hogy nem a vallás köti össze az albánokat. Isztambulból hazatérve a bég a kereszténységet választotta, de a szerbekkel is rapszodikus viszonyt ápolt: úgy szövetekezett velük, hogy közben harcolt is ellenük.¹¹ Személye a mai napig népszerű nemcsak Albániában, de a Balkán-félsziget más, albánok lakta területein is – szinte ugyanolyan szobor őrzi emlékét Szkopjében és Pristinában, mint Tirana főterén.

Lényegében az illír rokonság adja az albán „Koszovó-mítosz” alapját is, és a demográfiai többség mellett a legfontosabb hivatkozási pont a szerbek

⁸ Judah (2008): i. m.

⁹ A szerb álláspont szerint az illír eredetmítoszt a 19. században osztrák történészek alkották meg, miközben az Osztrák–Magyar Monarchia aggodalommal figyelte az erősödő szerb és orosz expanzionista törekvéseket. Ezáltal az illír eredet olyan történelmi keretet biztosít az albán népnek, amely támogatja a független Albánia létrejöttét és a nagyhatalmak általi elismerését. Lásd Howard Clark: *Civil Resistance in Kosovo*. London, Pluto Press, 2000. 26.

¹⁰ Jano (2013): i. m. 33.

¹¹ Judah (2008): i. m. 25–26.

ellenében.¹² Az albán lakosság a 14. század folyamán kezdett áttelepülni a mai Albánia területéről Koszovóba, de a régió „albánosodását” a 19. század végi szerb nemzeti ébredés fokozta leginkább; a törökellenes felkelések következtében a szerbek által uralt területekről délre, a mai Koszovó területére menekültek az albánok. Itt említendő meg ezzel szemben a szerb Koszovó-mítosz, hiszen a két eredetmítosz megismerésével értelmezhető a koszovói konfliktus, amellyel a nemzetközi közösség közel harminc éve néz szembe, és amelynek gyökerei a 19. századig nyúlnak vissza. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia által 1986-ban kiadott memorandum, amely a szerb nacionalizmus egyik központi dokumentuma, tételesen felsorolja, miért a szerb nemzetet illeti meg Koszovó. Eszerint a 13. században megalakult középkori Szerb Királyság a mai Koszovó területét is magában foglalta, és az 1389-es rigómezei csata után itt is veszett el a szerb állam, amivel megkezdődött a régióban az Oszmán Birodalom 500 éves uralma. A Szerb Királyság a kor rendkívül erős entitásának számított, és a szerbek büszkének államiságukra, amelyben a királyi székhely szintén Koszovó területén, Prizrenben volt. A török uralom alatt a szerb identitás megőrzésének egyik eszköze a Szerb Ortodox Egyház lett, a szintén koszovói területen lévő Peja/Peć központtal. Megjegyzendő, hogy a Szerb Ortodox Egyház az oszmán uralom alatt is megőrizte autokefál jellegét, és a szerbek alapvetően kulturális kötődést mutatnak Koszovó felé.¹³

Érintve az albán politikai identitás alapjait, az egyik legfontosabb momentumnak 1912 tekintendő, amikor Albánia elnyerte ugyan függetlenségét, de számos albán terület az albán nemzetállamon kívül maradt. Ma jelentős számban élnek albánok Montenegróban (5 százalék a lakosságnak), Észak-Macedóniában (25 százalék) és a már említett Koszovóban.¹⁴ Ezen országok albánságának nemzeti identitásának alapja bár közös, különböző politikai identitásokkal rendelkeznek attól függően, hogy melyik államban élnek. Mivel a politikai identitás hivatott minden egyént képviselni egy adott politikai közösségen, államalakulaton belül, ideális esetben minden egyénnek azonosulnia is kell – és elviekben tud is azonosulni – a politikai identitásával a nemzeti identitásától függetlenül. Ugyanakkor megemlítendő, hogy a politikai identitás mesterséges jellegű

¹² James Ker-Lindsay: *Kosovo. The Path to Contested Statehood in the Balkans*. London, I.B. Tauris, 2009. 8.

¹³ Judah (2008): i. m. 18.

¹⁴ Ármás Julianna – Németh Ferenc: *Southeast European Demographic Overview II. Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Montenegro, and North Macedonia. KKI Policy Brief*, (2021b), 50.

a hagyományokra, szokásokra nagyban építő nemzeti identitással szemben, ezért elfogadásának nem előfeltétele a nemzeti identitás megléte.¹⁵ Jelen elemzés keretei között ez kiemelendő, mert míg Koszovó esetében a nemzeti identitáshoz szükséges elemeket nem minden etnikai csoport tekinti magáénak, politikai identitása még lehet a fiatal államnak.

Úton a koszovói nemzeti identitás felé?

Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a koszovói albánok sosem éltek közös nemzetállamban az albániai albánokkal, ugyanakkor az egymásba ágyazott identitások (*nested identities*) modellje szerint még mindkét csoport osztja az albán nemzeti identitás gyökereit. Ezt erősíti, hogy a Koszovóban élő albánok etnikai szempontból mindig is albánként azonosították magukat, így nemzeti identitásuk alapja elválaszthatatlan az Albániában élőkétől. Mindazonáltal számos jel utal arra, hogy törekednek egy saját, koszovói nemzeti identitás kialakítására. Itt jegyzendő meg, hogy az elemzést és a koszovói nemzeti identitás meghatározásának kérdését tovább árnyalja, hogy Koszovó esetében egy multietnikus államról beszélünk, amely tényt a koszovói alkotmányba is belefoglaltak: „albánokból és más közösségekből álló többnemzetiségű társadalom”, ahol a közösségek alatt „a Koszovói Köztársaság területén hagyományosan jelen lévő, ugyanahhoz a nemzeti vagy etnikai, nyelvi vagy vallási csoporthoz tartozó lakosokat” értjük.¹⁶ Az utolsó, 2011-es népszámlálás adatain alapuló becslések szerint Koszovó jelenlegi lakossága 1,8 millió fő, amelynek 93 százalékát albánok, 1,5 százalékát szerbek¹⁷ teszik ki. Az egyéb közösségek közé tartoznak a bosnyákok (1,6 százalék), a törökök (1,1 százalék), illetve az askáli (0,9 százalék), az egyiptomi (0,7 százalék), a goráni (0,6 százalék) és a roma közösség tagjai (0,5 százalék). A szerb és a roma közösségek ugyanakkor bojkottálták a 2011-es népszámlálást, így – az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) becslései szerint – valójában 7,8 százalékát tehetik ki a lakosságnak a koszovói szerbek.¹⁸ Az albánság jelentős többsége miatt azonban a koszovói nemzeti identitás

¹⁵ Jano (2013): i. m. 34–35.

¹⁶ *Constitution of the Republic of Kosovo* (2008. június 15.).

¹⁷ Ármás–Németh (2021b): i. m. 7.

¹⁸ Minority Rights Group International: *Kosovo – World Directory of Minorities & Indigenous Peoples* (2018. március).

kérdésköre nem elég élesen körülhatárolható, sokszor szinonimaként használják a koszovói albán nemzeti identításra, ami előrevetíti a nemzeti identitás meghatározásának problematikusságát.

A külön koszovói identitás vizsgálatához érdemes első lépésként meghatározni, hogy mikor kezdődött az albánok és a koszovói albánok elnevezésének szétválása. Ez az 1940–50-es évekre tehető, amikor még a Jugoszlávia területén élő albánokra siptároként hivatkoztak (*shqip[ë]tari*), amely kifejezés ma már pejoratív jelentést hordoz. A koszovói albán (*Kosovski albanci*) elnevezést később vezették be, hogy megkülönböztessék őket az Albániában élőktől. Röviden említést érdemel továbbá Josip Broz Tito szerepe is a koszovói albán nemzetépítésben, hiszen a Tito vezette jugoszláv államban kapott Koszovó autonóm státuszt a szerb tagköztársaságon belül, 1963-ig mint régió, utána mint autonóm tartomány. Ez az 1974-es alkotmánymódosítással ugyan nem változott, de lényegében tagköztársaságként működött tovább többek között saját parlamenttel, kormánnyal, nemzeti bankkal, sőt, saját képviselőket delegálhattak a szerb és a jugoszláv szövetségi parlamentbe is. Az 1969-ben alapított Pristinai Egyetem teljes mértékben albán nyelvű intézményként működött, aminek köszönhetően sok macedón vagy montenegrói albán is itt tanult.¹⁹ Mindezek célja egyértelműen az volt, hogy amennyire csak lehet, elválasszák a koszovói albánokat az Albániában élőktől, amihez hozzájárult, hogy a Hoxha-rezsim alatt Albánia teljesen bezárkózott. Az albán nemzeti identitás gyökerei azonban a kapcsolat lazulása ellenére is megmaradtak Koszovóban, ami azt mutatja, hogy a szerbek ellenében ez jelentős viszonyítási pont. Meg kell jegyezni, hogy a múlthoz való ezen hozzáállás egyfajta nosztalgia is, amely különösen népszerű az egész volt Jugoszlávia területén manapság (*jugonostalgija*).²⁰

Az olyan kezdeményezések, mint a saját zászló tervezése vagy himnusz komponálása, szintén a koszovói nemzeti identitás felé tett lépésekként értékelhetők – mint ahogy ez minden ország esetében történik. Mivel azonban Koszovó mint független állam számos etnikumot és vallást egyesít, a politikai célkitűzés a semleges szimbólumok kiállítása, amelyek minden etnikai utalástól mentesek, s ezáltal a koszovói – inkább politikai, mint nemzeti – identitás alapjai lehetnek. A zászlótervezésre vonatkozó versenykiírás éppen ezért kiemelte, hogy a pályamunkáknak a koszovói multietnikus populációt kell jelképezniük, nem

¹⁹ Judah (2008): i. m. 53.

²⁰ Leandrit I. Mehmeti: *Kosovar Identity: Challenging Albanian National Identity*. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, 9. (2017), 1. 16–25.

a múlt nacionalista hagyományait.²¹ Ennek ellenére számos pályamunka egy piros-fekete zászló volt kétféjű sassal; lényegében az albán zászlót alakították át.²² Végül olyan zászló mellett döntöttek, amely az Európai Unióra emlékeztet, miközben a térkép a területi egységet szimbolizálja, a hat csillag pedig a Koszovóban elismert hat etnikai csoportot jelképezi. Megemlítendő, hogy bár a koszovói zászló használata egyre elterjedtebb, a koszovói albánok körében sok esetben csak a piros-fekete albán zászló kiegészítése. A saját himnusz kérdéskörét és a himnusz szövege kapcsán esetlegesen felmerülő problémákat a szöveg elhagyásával oldották meg. Látható, hogy ezen szimbólumokkal olyan koszovói nemzeti identitás létrehozása a cél, amely túlmutat az etnikai és vallási törésvonalakon – azonban az ország multietnikus jellegéből adódóan mindezek inkább homályos identifikációt adnak az etnikai csoportoknak, mintsem hogy kialakítanák az új nemzeti identitást.²³

A nemzeti identitás kérdéskörénél említést érdemel a közös koszovói emlékezet. Az elnyomás elleni, majd az elmúlt három évtizedben a függetlenedésért folytatott küzdelem a nemzeti ébredés fontos pontjaként értékelhető. Az áldozatvállalás, a fizikai túlélésért folyó harc, majd ezt követően az új állam létrehozása a nemzeti identitás kialakulásának fontos mozzanatai. A koszovói albánok büszkék erre a történelmi és politikai eredményre, ez a büszkeség pedig az áldozatelemmel együtt fontos tényező a nemzeti identitás konstruálásában.²⁴ A függetlenség kikiáltása előtt új szimbólumok is sokasodni kezdtek; a koszovói háború során életüket vesztett UÇK- (Ushtria Çlirimtare e Kosovës-) harcosok nemzeti hősként tűntek fel.²⁵ Adem Jashari, az UÇK egyik alapítója „mai Szkan-der bégeként” él a köztudatban, mint egy új nemzeti hős, a prekazi mészárlás emlékét múzeum őrzi, a falu pedig alapvetően „zarádokhelyként” funkcionál – ezt aláhúzza a tény, hogy az emlékközpontot mint speciális nemzeti érdekű létesítményt törvénybe foglalták.²⁶ Azonban fontos kiemelni, hogy bár az albán-ság adja a koszovói lakosság döntő hányadát, és bár Koszovó többnemzetiségű állam, főleg a szerb elnyomást elszenvedő koszovói albánok azonosítják magukat a nemzeti ébredés ezen momentumaival.

²¹ Mehmeti (2017): i. m. 23.

²² Bilefsky (2017): i. m.

²³ Mehmeti (2017): i. m. 23.

²⁴ Mehmeti (2017): i. m. 24.

²⁵ Bilefsky (2017): i. m.

²⁶ Judah (2008): i. m. 27.

Az albán / koszovói albán identitás meghatározásánál a regionális identitások szerepe is figyelembe veendő, amely különösen erős az albánok (az egész balkáni albánság) körében. Az albán regionális identitások értelmezésének egyik síkja az albán nyelv dialektusai közötti különbségek. Az északi területeken élők a geg dialektust beszélik, míg a délebbre élők a toszkot, amely a nyelv standardizálása során az irodalmi nyelv alapja is lett Albániában. A folyamatot vita övezte – és szóban a mai napig megmaradtak a nyelvjárási különbségek –, amely Koszovóban is meghatározó lett, miszerint a standardizálás nem szolgálja az albán nemzet egységét. Így ez az albánok és koszovóiak között egy olyan töréspontként értelmezhető, amely megosztja őket („mi” és „ők”). Felmerül a kérdés ezáltal, hogy a dialektusban tapasztalt eltérés kiindulópontja-e az új identitás felé vezető útnak. Az elemzések azonban felhívják a figyelmet, hogy az albán nyelv egy dialektusára alapozott koszovói identitás nem fed le minden olyan elemet, amit egy nemzeti identitás megkövetel (regionális identitásnak viszont már alapja lehet). Hosszú távon elvezethet ugyan egy nemzeti identitáshoz, de Koszovó multietnikus volta miatt kérdés, hogy alapozható-e a koszovói nemzeti identitás az albán nyelv egyik olyan dialektusára, amelyet nem kizárólag Koszovó területén beszélnek.²⁷

Miért marad homályos a koszovói identitás?

Elméletben – az ontológiai biztonság keretében

Az ontológiai biztonság elméletének szélesebb körű megismertetésével a teoretikusok célja az, hogy olyan új nézőpontot biztosítsanak, amely megmutatja, hogy a biztonság és az identitás, valamint az identitás és a világpolitika eseményeinek következményei²⁸ között lényeges kapcsolat van. A legtöbb teoretikus a szociológus Anthony Giddens definícióját veszi alapul, miszerint az ontológiai biztonság úgy írható le, mint a szubjektum biztonsága, amelynek lényegi eleme a biológiai folytonosság érzése. Ehhez a mindennapi élet – amelyet a társas kapcsolatok tartanak fent – állandó bizonytalanságai menedzselésre szorulnak. Azonban ha a kapcsolatok destabilizálódnak, az ontológiai biztonság veszélybe kerül,

²⁷ Mehmeti (2017): i. m. 20.

²⁸ Catarina Kinnvall – Jennifer Mitzen: [An Introduction to the Special Issue: Ontological Security in World Politics](#). *Cooperation and Conflict*, 52. (2016), 1. 3–11.

s az eredmény bizonytalanság, de akár erőszak is lehet; tehát szilárd alapokon nyugvó identításra van szükség.²⁹

Felmerül a kérdés, hogy miért fontos az ontológiai biztonság a nemzetközi kapcsolatokban. Az elmélet azáltal, hogy nem a biztonság konvencionális, katonai megközelítését alkalmazza, újfajta értelmezési keretet ad. A szereplők nemcsak materiális, hanem ontológiai biztonságot is keresnek. Ezzel egyrészt azt állítják, hogy a konfliktusok, háborúk nem kizárólag fizikai okokból törhetnek ki, másrészt más megközelítést hoz a már kialakult konfliktusok fenntartása mögötti logika megértéséhez is. Továbbá az ontológiai bizonytalanság fokozódása elmélyítheti a fennálló konfliktusokat, azok még erőszakosabbá válhatnak; így az ontológiai biztonságot nyújtó rutinok hiánya a bizonytalanság vagy fenyegetés forrásává válik.³⁰

Az ontológiai biztonság az egyének szintjén alakul ki, akiknek állandó biztonságérzetre van szükségük identitásukban: kik ők, hova tartoznak, milyen szerepeket töltenek be a társadalomban. Az egyén identitását a társadalmon belüli kapcsolatrendszerek alakítják és tartják fent, a rutinná váló cselekvések biztonságot (és egyszerűséget) hoznak. A bizonytalanság mérséklésére továbbá elindul az „othering” folyamata: az, hogy az egyén egy másik ellenében határozza meg önmagát, illetve ezáltal egy csoporthoz is tartozni fog, segíti a mindennapi életben való eligazodást.³¹

Az ontológiai bizonytalanság olyan közösségbe kényszeríti az embereket, ahol már nem kell egyedül szembenézniük félelmeikkel vagy egy adott fenyegetéssel, miközben a bizonytalanság az állam szintjén él tovább, és alakítja annak túlélési stratégiáját. Az ontológiai biztonság elérésének fő folyamata az állam szintjén a „biztonságiasítás” (*securitization*). A tárgyiasított félelmekkel a bizonytalanság keretek közé szorítható, és az ontológiai kétségek kezelhetőkké válnak. A félelem tárgyiasítása során barátokat/ellenségeket azonosítanak, ami az identitásépítés további alapjául szolgál. Mivel a társadalom erkölcsi rendje időről időre újratermelődik, a társadalmi viszonyokat intézményesült rendbe kell rendezni a stabil identitás érdekében.³²

²⁹ Anthony Giddens: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge, Polity Press, 2003.

³⁰ Kinnvall–Mitzén (2017): i. m.

³¹ Bahar Rumelili (szerk.): *Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties*. London, Routledge, 2014.

³² Rumelili (2014): i. m.

Az egyének, majd a társadalom szintjén is megjelenő ontológiai biztonságkeresés után az államok is ontológiai biztonságra fognak törekedni. Ez eredményezheti azt, hogy a döntéshozók a többi szereplővel kapcsolatos téves előfeltevések vagy elfogultságok miatt a racionális cselekvéstől eltérően döntenek, amivel újratermelhetnek adott konfliktusokat, hiszen az már a szokások részévé vált, vagy esetleg elődjeiktől származott. A rutinokhoz való ragaszkodással a bizonytalanság csökken, a világ megismerhetővé válik, ugyanakkor az államok így fizikailag veszélyes kapcsolatban maradnak egymással, mert nem képesek vagy nem akarnak változtatni a szokásokon.³³ Gyakran hajlamosak vagyunk megfélemedezni arról, hogy nem az állam bizonytalan, hanem az azt alkotó és képviselő egyének, illetve döntéshozók, akik az ontológiai biztonság alkalmazását választják e bizonytalanság mérséklésére.

Fontos megjegyezni, hogy a felek az ontológiai biztonságkeresés során határozzák meg identitásukat egymással szemben (*othering*). Ezért a konfliktusmegoldás során rekonstruálni kell azokat a politikai és társadalmi folyamatokat, amelyek az ontológiai biztonság eléréséhez vezettek. Ez azonban azt is jelenti, hogy a tárgyiasult félelmek lebontásával az identitások újradefiniálódnak, s így a bizonytalanság, szorongás újra fokozódik, ami új ontológiai biztonság keresését eredményezi. A kérdés marad: érdeke-e a politikai vezetésnek egy ilyen folyamat elindítása?³⁴ Jelenleg stabil konfliktusról beszélünk a koszovói albánok és szerbek között, amelyben Rumelili modellje szerint a félelem magas fokú, de a bizonytalanság alacsony, mert az *othering* alkalmazásával keretek közé szorították.

A gyakorlatban

Koszovó a mai napig számos problémával néz szembe, amelyek közül az egyik legjelentősebb a történelmi kérdéseken túl az albánok és szerbek konfliktusos múltjára visszavezethető etnikai szegregáció a lakosságban. Ez a szegregáció mind földrajzilag, mind politikai részvétel tekintetében megmutatkozik. A földrajzi elkülönülés legjobban a Szerb Többségű Önkormányzatok Szövetsége mentén figyelhető meg: a 2013-as és 2015-ös brüsszeli megállapodások értelmében a szerbek által többségben lakott tíz település önkormányzata (Leposavić, Zvečan,

³³ Jennifer Mitzen: *Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma*. *European Journal of International Relations*, 12. (2006), 3. 341–370.

³⁴ Rumelili (2014): i. m.

Zubin Potok, Észak-Mitrovica, Gračanica, Novo Brdo, Parteš, Štrpce, Klokot és Ranilug) végrehajtó jogosítványokkal felruházott területi autonómiát kapott volna.³⁵ Az elvi megállapodások azonban nem léptek életbe, illetve a 2015-ös megállapodás egyes részleteiről a koszovói alkotmánybíróság kimondta, hogy azok összeegyeztethetetlenek a „koszovói alkotmány szellemével”.³⁶ A brüsszeli megállapodások fogadtatása át is vezet a politikai megosztottság problémájára. Bár a koszovói választások szerb bojkottja politikai megfontolásokból már kevésbé jellemző, a szerblakta Észak-Koszovóban működő párhuzamos intézmények léte és az ezek fenntartására folyósított pénzügyi támogatás Szerbiából továbbra is állandó. Szerbia négy településen (Zvečan, Leposavić, Zubin Potok, Észak-Mitrovica) helyi kormányzási modellt alkalmaz, amelyben a közszolgáltatást a helyi párhuzamos szervek a szerb minta szerint látják el, például szerb személyi igazolványt adnak ki. De a közigazgatáson túl a rendőrség, az igazságszolgáltatás, az oktatás és az egészségügy egy része is szerb befolyás alatt van.³⁷

A gyakorlat azt mutatja, hogy nagyon kevés interakcióval él egymás mellett a két etnikai csoport. Kölcsönös ignorancia és gyanú jellemzi a kapcsolatrendszert, ami felerősíti az egymásról alkotott sztereotípiákat és előítéleteket. Szerbia állandó támogatása mellett nem meglepő, hogy a koszovói szerbek hűsége az anyaország felé töretlen. A problémát tovább mélyíti, hogy a szerb párhuzamos struktúrákat tolerálja a koszovói politikai vezetés, mert azok hozzájárulnak a stabilitáshoz és a további konfliktusok megelőzéséhez.³⁸ Szerbia ezáltal pedig biztosítja érdekeit, és széles spektrumon tudja Koszovó tevékenységeit ellenőrizni.

Kérdés, hogy ennek a kényes egyensúlyú viszonyrendszernek a lebontása milyen következményekkel járna az identitásra nézve. Kijelenthető, hogy Koszovó jelenleg nem stabil politikai és gazdasági entitás. Ennek mérésére

³⁵ Márkus László – Németh Ferenc: *Kérdések és válaszok: a Belgrád–Pristina dialógus*. *KKI Policy Brief*, (2021), 40. 7.

³⁶ Constitutional Court, Republic of Kosovo: *Decision on Interim Measure in Case No. KO 130/15 Concerning the Assessment of the Compatibility of the „Association/Community of Serb Majority Municipalities in Kosovo – General Principles / Main Elements” with the Spirit of the Constitution, Article 3 [Equality before the Law], Paragraph 1, Chapter II [Fundamental Rights and Freedoms] and Chapter III [Rights of Communities and Their Members] of the Constitution of the Republic of Kosovo* (2015. november 10.).

³⁷ Zdeněk Rod – Halina Chraščová: *Socio Economic Pressure of Parallel Structures in Kosovo*. *CBAP*, 2019. április 13.

³⁸ Jeta Xharra – Perparim Isufi: *Serbia Strengthening ‘Parallel Structures’, Kosovo Deputy PM Says*. *Balkan Insight*, 2021. december 7.

az egyik lehetőség a különböző adatbázisok, indikátorok használata. A kifejezetten a politikai stabilitás és az erőszak/terrorizmus³⁹ hiányát vagy a politikai és működési stabilitást⁴⁰ mérő adatbázisok nem közölnek adatot Koszovó kapcsán, ahogy a Fragile States Indexen belüli „állami legitimitás”⁴¹ indikátora sem. Található viszont Koszovóra vonatkozó adat a Bertelsmann Transformation Indexben (BTI), amely a politikai és gazdasági rendszerváltás országait elemzi.⁴² Ennek első komponense a *Status Index*, amely a politikai és gazdasági átmenet szintjét jelzi, figyelembe véve többek között a politikai részvételt, a választások gyakoriságát és minőségét, a demokratikus intézmények stabilitását, a monetáris és fiskális stabilitást. Ez a nyugat-balkáni térségben Koszovót Bosznia-Hercegovinával egy szinten jegyzi (6,2). Összehasonlításképp Koszovóval azonos értéket kapott Bolívia és Mexikó, míg a térségből Montenegró szerepel a legjobban (7,2) a listán. A BTI második komponense, a *Governance Index* a politikai vezetés minőségét méri a kormányzás hatékonysága, a konszenzusépítés, az erőforrás-hatékonyság és a nemzetközi kapcsolattartás kritériuma mentén – ebben Koszovó Ecuadorhoz, Burkina Fasóhoz, Nigerhez hasonló értéket kapott (5,23). A Nyugat-Balkán országai közül ismét Montenegrót (6,6), illetve Észak-Macedóniát (6,3) értékelték a legmagasabb pontszámokkal.

Mivel számos népszerű, gyakran hivatkozott index nem foglalkozik a fiatal állammal, érdemes a szemlézett indikátorok különböző komponensei mögötti eseményeket kontextusban értelmezni, hogy komplexebb képet kaphassunk Koszovó politikai és gazdasági folyamatairól. A különböző indikátorokat ajánlott egyébként is a megfelelő távolságtartással alkalmazni, hiszen azok a valóságot egy leegyszerűsített számadat formájában közlik, így ok-okozati viszony felállítására már nem megfelelő források. Ezt figyelembe véve már korábban is alkalmaztunk saját definíciós keretet és módszertant az indexek hiányosságainak áthidalására, figyelembe véve a választások gyakoriságát, a politikai kontinuitást, a politikai erőszak meglétét, illetve a gazdaság teljesítőképességét is.⁴³ Koszovó viharos politikai életére utal az utóbbi tíz év négy előrehozott parlamenti választása (2014, 2017, 2019, 2021), illetve kiemelendő, hogy 2019–2021

³⁹ *Political Stability – Country Rankings*. *TheGlobalEconomy.com*, (é. n.).

⁴⁰ *Analysis*. *Globalinnovationindex.org*, (é. n.).

⁴¹ *State Legitimacy*. *Fragilestatesindex.org*, (é. n.).

⁴² *Kosovo – Overall Results*. *BTI-project.org*, (é. n.). Kétévenkénti bontásban a [More about Transformation Processes in Kosovo in the BTI Atlas](#) cím alatt.

⁴³ Ármás Julianna – Németh Ferenc: *A nyugat-balkáni politikai helyzet és kockázatok*. *KKI Policy Brief*, (2021a), 64. 7.